

*ACKERMANNÉ KELŐ Kamilla*¹:

Református női sors és nőkérdés a 20. század első felében. I. rész. Victor Gabriella (1891–1971) élete és nőmozgalmakkal kapcsolatos álláspontja

Abstract. Calvinist Women's Fate and Women's Issues in the First Half of the 20th Century. Part I. The Life of Gabriella Victor (1891–1971) and Her Position on Women's Movements

The purpose of the research is to present the scientific and religious foundations of Gabriella Victor's pedagogy. The name of the Victor family is inseparable from the cause of the reformist revival and the internal mission. Gabriella Victor (1891–1971) is the first teacher of the Reformed Teacher Training School in Kecskemét, Head of the Lórántffy Zsuzsanna Association. She published a number of articles, children's Bible, juvenile novels, and informative books for parents and teachers. She was the Doctor of Philosophy (1917) and Theology (1950). The main topics of her scientific work are women's education, Christian family education, and school religious education. In this study, we present the activities of the Victor family in the internal mission, Gabriella Victor's opinion on women's issues, and her views on the characteristics of the female psyche.

Keywords: Hungarian Reformed internal mission, Reformed female education, women in theological academic education, Reformed Teacher Training School in Kecskemét

¹ Mesteroktató, Károli Gáspár Református Egyetem, Pedagógiai Kar; Kecskemét; e-mail: kelo.kamilla@kre.hu.

1. Bevezető

Victor Gabriella (1891–1971) a Kecskeméti Református Tanítónőképző első rendes tanára, aki az intézet 1918-as megalakulásától kezdve 1938-ig nem csupán annak nyelvi tanszékét vezette, de a képző lelki életének aktív formálója és vezetője is volt. Élete számos szállal kapcsolódik a 20. század elején kibontakozó gyermektanulmányhoz és a református belmissziói mozgalomhoz. Tizenhat önálló írása jelent meg, számos újságcikket publikált, nevét a gyermek- és ifjúsági írók között jegyzik. Kutató, tanár, lelki vezető, testvér, gyermek, feleség, előadó és irodalmár egy személyben. Mindezen szerepeken és kötelezettségeken túl és mindenekelőtt Isten és az egyház elhívott szolgájának vallja magát, akinek leghőbb célja és vágya, hogy mindenkihez eljusson a szeretet üzenete.

E tanulmány célja, hogy az 1925–1958 között megjelent szak- és szépirodalmi művein keresztül gazdagítsa a nőtörténetírást, ezen belül a református nőképzés eredményeit és bevezesse Victor Gabriella nevét a 20. század elején élt, sajátos státuszú tudós nők csoportjába. Jelen írás a teljes tanulmány első része.

2. Családja a belmisszió szolgálatában

Victor Gabriella 1891. október 9-én született Budapesten, a református belmisszió ügyében aktív szerepet vállaló család második gyermekeként. Az evangéliumi belmisszióval nagyapján, Victor Bernáton (1825–1923) keresztül találkozott először, aki Johann H. Wichern (1808–1881) tanítványaként, a hamburgi Raues Haus-ban dolgozott Bruder-ként. Ott ismerte meg a szeretetparancson alapuló szociális elkötelezettség és közösségteremtés elveit, valamint a vasárnapi iskola munkáját.² Wichern misszióteológiájának³ hatására életét a szolgálatnak szentelte. Később a Brit és Külföldi

² Johann Heinrich Wichern (1808–1881) nevelési koncepciójáról rövid áttekintést találunk itt: BÉKEFY Lajos (2008): „Az egyháznak kell az emberekhez mennie!” Kétszáz éve született a szociális protestantizmus atyja, Johann Hinrich Wichern, In: *Evangélikus Élet*. 5. <https://zope.lutheran.hu/ujzagok/evelet/archivum/2008/05/081> (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).

³ Wichern misszióteológiájában kifejti, hogy a misszió minden keresztyén ember kötelezettsége, ezért a laikus egyháztagokat is ki kell képezni a munkára. Úgy vélte, hogy mindezeknek a gyülekezetekből kell kiindulnia, ugyanakkor az egyesületi formát is legitimnek tartotta.

Bibliatársulat munkatársaként találkozott a Skót Misszióval, amely 1841-ben küldte első misszionáriusát Magyarországra. Victor Bernát fiai, János és Ágoston a Skót Misszió budapesti munkájába kapcsolódtak be, Victor Ágoston (1862–1956) a misszió elemi iskoláját 1928-ig vezette. Victor János (1860–1937), Victor Gabriella apja az iskola tanára, a Vasárnapi Iskolai Szövetség utazó titkára, a Lorántffy Egyesület kórházának vezetője és lelkigondozója, a fasori gyülekezet presbitere, a Németajkú Református Egyházközség kántora, a *Hozsánna* címmel megjelent énekeskönyv összeállítója.⁴ Életrajzában Szabó Imrének (1881–1955), a Budapesti Református Egyházmegye első esperesének gyermeke, Szabó Éva (1924–2011) így emlékszik vissza munkájára: „Victor János bácsitól egész életre megtanultam, hogy a Jézus-követés harc, de már megküzdött harc. Jézus győzött a bűn, a Sátán és a halál fölött, és mi az Ő győzelmének részesei vagyunk.”⁵

A belmissziói mozgalomhoz tartozó lelkészek, teológus és világi tagok a misszió több területén is jelen voltak. A Victor család igehirdetésekkel, evangelizálással, hitmélyítő hetek szervezésével, egyesületi munkával, irodalmi tevékenységgel és külföldi iratok fordításával vette ki részét a missziói tevékenységből. Kiemelt szerepet szántak a gyermek- és ifjúsági munkának, az egyesületi élet szervezésének és a folyóirat-terjesztésnek. Victor Gabriella bátyja, ifj. Victor János (1888–1954) teológiai tanár, a Budapest-Szabadság téri Református Egyházközség lelkipásztora, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ)⁶ alapítója. Szerkesztésében 1909-ben jelent meg

Hangsúlyozta a belmisszió hazafias vonását, hitt abban, hogy Isten országának épülése a nemzetek felemelkedését eredményezi. FORGÁCS: *Belmisszió*. 137. idézi: SÍPOS Ete Álmos (2008): „*Kérjétek az aratás Urát!*”. *Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője*. Budapest, KRE – Harmat. 166.

⁴ Victor János írta az „Imádkozzatok és buzgón kérjétek” kezdetű dicséret szövegét Tinódi Lantos Sebestyén dallamára (*Református Énekeskönyv*. Kálvin Kiadó, 2022. 334. ének). VICTOR JÁNOS (összeáll.) (1901): *Hozsánna! Énekeskönyv. Vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára*. Budapest, Vallásos Iratokat Terjesztő Társaság. A családtörténetről és a missziós munkákról bővebben itt: HOSSZÚ Gyula: *Victor István*. Interjú. https://portal.kre.hu/images/eletutinterjuk/victor_istvan_eletutinterju.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).

⁵ SZABÓ IMRÉNÉ SZABÓ ÉVA (2007): *Süt a nap!* Budapest, Open Art Kiadó. 28.

⁶ A MEKDSZ 1926-ban a Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége nevet vette fel, 1989-ben pedig a régi nevén alakult újjá.

a Diákszövetség lapja *Diákvilág*⁷ címmel, amely egyben a Victor Gabriella által vezetett Leánydiákszövetség közlönye is volt. Bekapcsolódott a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület *Olajág* című lapjának, majd 1917-től az *Erő* című diáklapnak a szerkesztésébe; 1928-ban társalapítója a Református Figyelőnek, id. Victor János pedig a Vasárnapi Iskolai Szövetség kiadásában jelentette meg a *Fecske* című kiadványt 1913-ban. E folyóiratokra egységesen jellemző az evangéliumi célkitűzés, az egyház megelevenedését célzó, felekezeti jelleg, valamint a diákszövetségi és a vasárnapi iskolai munka módszertanának bemutatása.

A család lelki ébredésének hátterében tehát egyaránt megjelennek a Wichern-i német és a skót missziói hatások. Később bekapcsolódtak az amerikai ébredés következményeként létrejövő diákegyesületek munkájába, de aktív kapcsolatot ápoltak nemzetközi keresztyén diákszervezetekkel is.

3. Nevelői tevékenysége

Pedagógiai gondolkodására elsősorban Nagy László (1857–1931) hatott, aki az 1907-ben felállított VI. kerületi állami tanítóképző intézetben tanította pedagógiára.⁸ Nagy László 1908-ban érkezett a tanítóképzőbe. Figyelme és tudományos munkássága ekkor már teljesen a gyermektanulmányozás felé fordult. A világszerte kialakított fejlődéslélektani központok mintájára a tanítónőképzőben 1909-ben felállította lélektani laboratóriumát, melyet egyrészt a hazai és külföldi érdeklődők, másrészt az intézmény tanulói számára nyitott meg. Az új diszciplína eredményeit beépítette

⁷ *Diákvilág*: 1909–1936. Közben: *Akarat*: 1917–1919; utóbbi címe: *Pro Christo*: 1936–1944. Társalapja a *Közlemények az Evangéliumi Leánydiák Szövetség Munkájából*, 1914–; *Olajág*: 1901–1928; *Erő*: 1917–1932; *Fecske*: 1913/14, 1920–1944, *Református Figyelő*: 1928–1933. Folytatás: *Református Élet*. In: DALLOS Eszter – LAKATOS Éva (összeáll.) (2018): *A magyar sajtó lelőhelyjegyzéke 1850–1952: A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a magyar és külföldi könyvtárakban*. <http://mek.oszk.hu/18900/18916/18916.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).

⁸ Victor tudományhoz való viszonyulását, témaválasztását és nevelői szerepértelmezését a továbbiakban is meghatározta a Nagy László-i örökség. Az 1933-ban megjelent *Mesedélután. Gyermekeknek és azoknak, akik mesélni fognak* című művét az alábbi szavakkal ajánlotta tanárának: „Hálás kegyelettel ajánlom ezt a könyvet a gyermekek nagy barátja, tudós, lelkes tanárom, Nagy László emlékének.”

didaktikai és tantervelméleti előadásai. A kutatómunka és az adaptáció a gyakorló iskolában történt, ahol egyrészt a vizsgálati módszertan (megfigyelések, kísérletek) tökéletesítésére törekedtek, másrészt lehetőség nyílt az eredmények gyakorlatban történő kipróbálása. E műhelyben vetette meg alapjait Victor Gabriella tudományos gondolkodása. 1909-ben, az iskola önképző köre által kiírt pályázaton *A gyermekjátékok lélektana* című dolgozattal indult. Elemzésében foglalkozott a szépség megjelenési formáival, a természet, a művészet és a gyermeki játék esztétikumával, részletezte a játék lélektani motívumait, végül a játékosztön életkoronkénti megnyilvánulását tárgyalta. A dolgozat bírálatában Nagy László kiemelte a gazdag szakirodalmi áttekintést, valamint az önálló feldolgozást.⁹ 1908-ban a Magyar Gyermektanulmányi Társaság a gyermek érdeklődésének vizsgálata tárgyában országos felmérést végzett, amelynek keretein belül Nagy László a negyedéves tanítónövendékekkel adatgyűjtést végzett a gyakorló iskola 2–6. osztályaiban.¹⁰ Az írásban összegyűlt, mintegy 375 adatot Victor Gabriellának adta feldolgozásra, aki 122 oldalas elemző dolgozatban mutatta be az eredményeket.¹¹ Victor a lélektani jelenségek megfigyelésének módszertanát alkalmazta az 1923-tól induló, a gyermeki ima fejlődésére irányuló kutatásában is.¹²

A budapesti egyetemen magyar–német szakos bölcész diplomát szerzett. 1916–17-ben a Nagyváradi Református Tanítóképzőben tanított. Ekkor védte meg *A gyermek nyelve. A gyermeknyelv irodalmának ismertetése főként nyelvészeti szempontból* című doktori értekezését, amelyben elsősorban nyelvészeti megközelítésből, statisztikai

⁹ FARKAS Sándor (szerk.) (1909): *A Budapesti VI. Kerületi Állami Tanítónőképző Intézet Értésítője 1908–1909*. Budapest, Hungária Könyvnyomda. 24.

¹⁰ A vizsgálat körülményeiről és a kérdéssorról részletesen itt: NAGY László (1982): *A gyermek érdeklődésének lélektana* c. művében. Budapest, Tankönyvkiadó. 7.

¹¹ A dolgozat összefoglaló részét ld.: FARKAS Sándor (szerk.) (1910): *A Budapesti VI. Kerületi Állami Tanítónőképző Intézet Értésítője 1909–1910*. Budapest, Hungária Könyvnyomda. 11–12.

¹² A témával kapcsolatos korai ismereteket a *Gyermek imádsága* című előadásában mondta el a Vasárnapi Iskolai Szövetség 1923. évi Országos Konferenciáján. Az előadás nyomtatásban megjelent formájában a megfigyelési szempontsört is mellékeli. Eredményeit 1936-ban publikálta *A gyermek imádsága. Gyermeklélektani tanulmány a 12 éven aluli gyermekek vallásának köréből, pedagógiai vonatkozásokkal* című tanulmányában.

módszerekkel tárta fel a gyermeki nyelv szókészletét.¹³ Tudományos munkásságának elején továbbra is a gyermek nyelvi fejlődésének vizsgálatával foglalkozott.¹⁴ Már korai értekezésében is érinti a gyermeki figyelem terjedelmének jellemzőit, amely az 1920-as évektől, az ima fejlődésének kutatása során egyik központi kutatási kérdésévé vált.

1918-ban Nagyváradról a református egyháztanács meghívására Kecskemétre érkezett az újonnan alakuló református tanítónőképző nyelvészeti tanszékének élére. Hetessy Kálmán (1882–1944) igazgatótanácsi elnök a meghívásban Victort a tanári állás mellett az internátus lelki vezetésével is megbízta. Így a képző alakulása utáni évben Victor irányította az internátust, Muraközy Gyula (1892–1961) lelkésszel, mintegy közös lelki vezetőként. Nevelési elvei túlmutattak a keresztyén-nemzeti identitásformálás célján, a protestáns világnézet mellett „evangéliumi lelkületet” is igyekezett a gyermekekbe oltani, a „cselekvő szeretetet” pedig a tanulók a vasárnapi iskolában gyakorolhatták, ahol negyedévtől önálló köröket vezettek. Victor a nyelvészeti tárgyakon kívül a tanári kar felállításáig lélektant, módszertant, neveléstörténetet, szépírást és női kézimunkát is tanított, valamint irányította a diákok tanítási gyakorlatát.¹⁵ A képzőben szerzett lélektani tapasztalatait beépítette a nőnevelésről vallott nézeteibe, melyeket a későbbiekben

¹³ Megjelent a szerző saját kiadásában Nagyvárad, Béres és Held, 1917. A dolgozat első részében a hazai és külföldi irodalmat szintetizálja, második részében a Stern-féle vizsgálati módszereket alkalmazva, a nyolchónapos Kovács Matild nyelvfejlődésének vizsgálati eredményét közli. Ebben a munkájában megállapítja, hogy a magyar gyermektanulmány inkább a nyelvészetbe kapcsolódott be, szemben a külföldivel, amelyben több a lélektani elem. Elismerő kritikát közöl Rubinyi Mózes nyelvész, az MTA tagja. In: *Magyar Nyelvőr*. 47. 1918. 222–223. Értekezésére Bakonyi Hugó, az Országos Pedagógiai Könyvtár munkatársa *A gyermeknyelvi szókincs fejlődése* című tanulmányában hivatkozik, s a következő sorokkal illeti Viktor Gabriella dolgozatát: „Utóbbi munka főleg Stern és Meumann nyomán nagy alaposággal készült s emellett a szerzőnek igen szabatos és értékes megfigyeléseit, valamint a gyermeknyelvre vonatkozó teljes magyar bibliográfiát is adja.” E cikkben több példát is találunk Victor gyermekmegfigyelésen alapuló módszertanára. In: *A gyermek: A Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönye*. 12. 1918. 8. 337–382.

¹⁴ VICTOR Gabriella (1913): A magyar nyelv Amerikában, In: *Magyar Nyelvőr*. 42. 10. 466–468. Ebben a dolgozatában New York-i útjának vizsgálati eredményeit összegzi. Az 1913-as út eredetileg az amerikai leánymissziók működésének megismerésére irányult, de Victor nyelvészeti kutatómunkát is folytatott.

¹⁵ PÁSTHY Károly (szerk.) (1920): *A Kecskeméti Református Tanítónőképző Intézet I. Értesítője az 1918–19 és 1919–20 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház.

részletesen tárgyalunk. Kecskemétről 1938-ban nyugdíjba vonult, majd Karcagon és Sopronban óraadóként működött. 1931-ben Kolozsváron tett lelkészi vizsgát, 1950-ben pedig teológiából is doktorált; dolgozatának címe *A megújuló újszövetségi teológia feladatáról és módszeréről*. 1971 októberében halt meg.

4. Belmissziói munka, közéleti tevékenységek

Victor Gabriella életét és nevelői munkáját a 19. század végétől kezdődően kibontakozó belmissziói mozgalom határozta meg. Az ébredésben részt vevő egyházi és világi személyek célja elsősorban az egyház belső megújítása volt. A belmisszió mellé álló lelkészek az egyházon belül is erős ellenállásba ütköztek, hiszen sokan úgy vélték, hogy az „új reformáció” képviselői a kálvini tanokat veszélyeztetik. Ezt a kifejezést egyébként Forgács Gyula (1879–1941), a belmisszió hazai jeles képviselője használta először. Ifj. Victor János inkább a „részleges reformáció” fogalmával élt, amellyel jelezni kívánta, hogy a történelmi reformáció egyszer már végbement, jelen helyzetben az egyház belső feladata az egyháztagok lelki növekedésének támogatása, az evangelizálás és a diakónia.¹⁶ Victor Gabriella testvére álláspontját képviselte, belülről látta a Magyar Református Egyház népegyházi jellegének hibáit, amelyek elsősorban abból eredtek, hogy az egyházba beleszületettek a gyermekkeresztséggel és a konfirmációval egyháztaggá válhatnak.¹⁷ 1926-ban így fogalmaz: „Valóban keresztyénnek nem azt az embert nevezem, akinek a világfelfogása, hitvallása keresztyén, hanem azt, akinek életében érvényesülnek a keresztyénség erői. Érthetőbben próbálom kifejezni: a valóban keresztyén emberen – Krisztus tanítványán – Krisztus hatása látszik meg és az életet, jellemet átformáló újjáteremtő hatás.”¹⁸

¹⁶ SÍPOS (2008), 203.

¹⁷ VICTOR János (2003): *Az egyház bűnei* (1945). *Egyházi életünk válsága* (1948). Budapest, Traktátus Kiadó (reprint, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója; továbbiakban VICTOR (2003)). 114–119.

¹⁸ VICTOR Gabriella (1926b): Modern keresztyén női típusok. A Kecskeméti Protestáns Egyesületben 1920-ban elmondott előadás, In: *Krisztus szolgálóleányai*. Kecskemét, Első kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. 15–27.

Victor Gabriella 1913–1935 között rendszeresen megjelent a protestáns folyóiratokban. Széles látókörére és evangéliumi célkitűzésére jellemző a cikkei által megszólított korosztály sokszínűsége. A Kecskeméten megjelenő *Reformátusok Lapja* Gyermeknek című rovatát vezette, ahol saját meséit is közreadta. Az 1920-30-as években több mesekönyvet és színművet írt.¹⁹

Jelentős missziói tevékenységet folytatott a református tanítónőképző hallgatói körében egyrészt a bibliaórák, másrészt a konferenciákon történt részvételei által. Ezeken az alkalmakon buzdított a bibliaolvasásra, a rendszeres imára és a nőiség megélésére. A belmisszió ügyének elkötelezett család harmadikgenerációs-tagjaként rendelkezett a szükséges bibliaismerettel, teológiai, egyháztörténeti, módszertani tudással, habár nőként a század első évtizedében (1917-ig) nem járhatott teológiára. Előadásiban rendszeresen tartott bibliamagyarázatokat, ezzel előrevetítve teológusi szerepkörét. A képzőben folyó evangéliumi munkát a belmisszió különböző területeinek megismerése és gyakorlása céljából, 1923-ban a Lorántffy Zsuzsanna Egyesületbe szervezték. „Célunk Istent közös munkában, a Szentírás tanulmányozása által megismerni, életünkkel és munkánkkal szolgálni, hogy majdan, mint tanítónők, az egyházunkban ránkváró (sic!) feladatoknak is megfelelhessünk.”²⁰ Az Egyesületbe tömörítették a növedékek által vezetett bibliaköröket, a vasárnapi iskolai munkát, a diakóniát (szegényházakban, tanyákon, börtönben), az iratterjesztést, valamint az adománygyűjtést.²¹ A tematikus bibliaórákat évfolyamonként tartották; a tanulmányozás során érintett jelentősebb témakörök: Jézus példázatai, a Biblia nőalakjai, a Mester jelleme, Jézus Krisztus tanítási és nevelői módszerei. A bibliaköröket vezető növedékeket Victor Gabriella külön foglalkozások keretében készítette fel az alkalmakra. Megállapítható, hogy Victor érdeklődése már ekkor a nőkérdés, a lelki növekedés és Jézus Krisztus nevelő hatásának vizsgálatára terelődött. Gondolatait húsz év érlelés és teológiai tanulmányok után az 1958-ban megjelenő *Jézus a legnagyobb tanítómester* című tanulmányában összegezte.²²

¹⁹ Mesekönyvei: *Ella néni meséi* (1921); *Ella néni újabb meséi* (1922); *Mesedélután* (1933). Színművek: *Szegények karácsonya* (é. n.), *A költő anyja* (1922).

²⁰ ÖLLŐS Sarolta (szerk.) (1924): *A Kecskeméti Református Tanítónőképző Intézet Értesítője az 1923–24 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház. 12.

²¹ I. m. 13.

²² VICTOR Gabriella, Vásárhelyiné (1958): *Jézus, a legnagyobb tanítómester*. Budapest, s.n. possessor: Erzsébetnek szeretetem jeléül Ella, 1962. máj. 31.

Rendszeresen elvitte diákjait a belmissziói mozgalom nyári és téli konferenciáira (Pápa, Tahi, Budapest, Kecskemét), ahol előadott, vagy a vasárnapi iskolai munka módszertani bemutatóját tartotta. Az éves kecskeméti konferenciákra, melyek nyitottak voltak a város minden diáklánya számára, a hazai és külföldi belmisszió jelentős alakjait hívta meg. A Victor család nemzetközi kapcsolatrendszere révén gyakran jutott anyagi természetű (főként amerikai és holland) támogatáshoz a tanítónőképző,²³ ugyanakkor rendszeresen látogattak az intézetbe külföldi szövetségek utazótitkárai is.

Közeleti tevékenysége szerteágazó volt. Vezette a MEKDSZ Leánydiák-Bizottságát, tagja volt a Protestáns Irodalmi Társaság debreceni körének, az Országos Református Tanáregyesületnek, a Magyar Nők Missziói Szövetségének, a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének, a Kecskeméti Protestáns Egyesületnek, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, valamint az Irodalomtörténeti Társaságnak. Mindezekben a szervezetekben aktívan vett részt, konferenciáikon – sokszor családtagjaival együtt – szervezőként és/vagy előadóként jelent meg.

5. Teológiai képzése

Victor Gabriella teológiai képzésének körülményeiben tetten érhetőek egyrészt a magyar Református Egyház nem egységes korabeli jogrendje, másrészt a társadalmi változások és a nőmozgalmi hatás következtében – ugyan korlátozott jogkörökkel – megnyíló lehetőségek. 1929-ben Muraközy Gyula írt ajánlást számára a teológiára.²⁴ Az 1929–30-as tanévre a kolozsvári fakultásra iratkozott be, vélhetően a női lelkészség magyarországitól eltérő megítélése miatt. Makkai Sándor püspök támogatta a belmissziói törekvéseket és a női lelkészség ügyét, s a két világháború közti időszakban Erdélyben a hallgatónők mindkét lelkészképesítő vizsgára jogosultak voltak.²⁵ Döntése hátterében

²³ ÖLLÖS Sarolta (szerk.) (1922): *A Kecskeméti Református Tanítóképző Intézet Értesítője az 1921–22 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház. 12.

²⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/147 Vásárhelyiné Victor Gabriella iratai (a továbbiakban Ráday Levéltár C/147.) 1. doboz (Muraközy Gyula: Lelkeszi bizonyítvány. 213/1929. Kecskemét, 1929. aug. 2.).

²⁵ PÜSÖK Sarolta (2023): A nők teológiai képzésének első száz éve Kolozsváron, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2023. 2. 131–156. DOI: 10.24193/subbtref.68.11.09.

állhatott az 1928-as zsinati törvény, mely kimondta, hogy a nők lelkészképzés birtokában is csak vallásstanári, diakóniai szolgálatot végezhetnek, liturgikus szolgálatot nem. Mivel már rendelkezett középiskolai tanári és bölcsészdoktori oklevéllel, csak két félévet kellett Kolozsváron hallgatnia.²⁶ 1930 októberében, az első lelkészképzés bizonyítvány birtokában²⁷ a Dunamelléki Egyházkerületben kérte segédlelkészi státuszba történő felvételét. Válaszában Ravasz László püspök, aki sem akkor, sem később nem támogatta a női lelkészség intézményét,²⁸ „magasabb képzésű belmissziói munkatárssá” nevezte ki Kecskemétre, hivatkozva az 1924. májusi konventi döntésre. A kinevező levélben Ravasz külön megjegyzésben hívta fel Victor Gabriella figyelmét korlátozott jogkörére.²⁹ Új képzésével Victor a Tanítóképző Intézetben a belmissziói munkák mellett vallásórák tartására is jogosultságot szerzett.³⁰ A gyülekezeti munka felvétele kapcsán tetten érhető testvére, Victor János teológiai tanár belmisszióról alkotott véleménye, amelyben elismerte és fontosnak tartotta az egyesületeket, de „az egyházat és annak gyülekezeteit minden egyesület vagy csoport tevékenységei elé helyezte.”³¹ Úgy vélte, hogy az intézményes jelleg a mozgalmi elem érvényesülését segíti.³² A gyülekezettel történő szorosabb kapcsolódás ugyanakkor elősegítette az egyházközség mint fenntartó azon törekvését és elvárását, hogy a képzőből „ügybuzgó s a református egyház társadalmi munkába beillő tanítónők kerüljenek ki”.³³

1932-ben Debrecenben távolléti képzés keretében kívánta tanulmányait folytatni, azonban a kar a képzési rendjére hivatkozva ezt elutasította, csakúgy, mint a

²⁶ A „Lelkészképzésről és képzésről szóló szabályzat 223–224.” paragrafusa értelmében idézi Püsök, 2023. 143.

²⁷ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Bizonyítvány az első lelkészképzés vizsgálatáról. Az Erdélyi Egyházkerületi Theológiai Fakultásának Igazgatósága, 1930. szept. 26.).

²⁸ Ravasz László: *Férfi és nő az egyházban*. RÉ, 1942. február 21. 4. Idézi: Sári Szabó 2010, 45.

²⁹ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Ravasz László levele 3309-1930. szám, Budapest, 1930. nov. 3.).

³⁰ KREL III/1. Iktatott iratok 1926–1930. 5/53. (Dunamelléki Református Püspök levele a Kecskeméti Református Egyházközség Elnökének (3309-1930. sz.).

³¹ GAÁL Sándor: *A kezdeményező Egyház*. 48. Idézi SÍPOS (2008), 175.

³² VICTOR (2003), 116–120.

³³ ÖLLÖS Sarolta (szerk.) (1922): *A Kecskeméti Református Tanítóképző Intézet Értesítője az 1921–22 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház. 10.

teológiai doktori cím és a magántanári fokozat megszerzésére irányuló kérvényét.³⁴ 1932-ben Kolozsváron megszerezte második lelkészképesítő vizsgáját, azonban ennek nosztrifikálását a Dunamelléki Református Egyházkerület lelkészképesítő bizottsága 1933. november 17-ei ülésén a 33-1924. sz. konventi és a 82-1924. sz. Dunamelléki Egyházkerületi határozatra való hivatkozással elutasította, egyben megerősítette korábbi „magasabb képesítésű női egyházi munkás” beosztásában.³⁵ Victor ekkor ismét Debrecenbe írt, és kérvényezte magántanári habilitációját. Személyes hangvétellő válaszában Révész Imre prodékán megjegyezte, hogy a karon nők számára a teológiai doktorátus megszerzése a lelkési oklevél hiányában (mivel nők a II. lelkészképesítő vizsgát Magyarországon ekkor még nem tehették le) nem lehetséges.³⁶ Victort korábbi tanulmányai feljogosították a tanítóképzőben történő vallásstanári munkára, de a többi teológia helyzete korántsem volt ilyen egyértelmű. Sárai Szabó idézi Novák Olga 1936 májusában Ravaszhoz írt levelét, melyben a végzettség és az elhelyezkedés körüli bizonytalanságot ecseteli. Ugyan 1936-ban megszületett az egyházkerületi döntés a II. képesítő vizsga lehetőségéről, de az 1937–38-as tanévtől ismét korlátozták azt.³⁷ Victor ekkor már nem Kecskeméten tanított. Nyugdíjazása után Kunszentmiklóson Vargha Tamás mellett szolgált a Solti Egyházmegye nőszövetségi utazótitkáraként, ezután 1947-ben Karcagon, majd Sopronban volt óraadó tanár. 1949 januárjától kizárólag az újszövetségi teológiának szentelte idejét. Személyes iratai között őrizte a Konvent 1949. május 19–20. ülésének jegyzőkönyvi kivonatát. Ebben az évben azzal a kéréssel fordult a Konventhez, hogy a Sárospataki Teológián letehesse teológiai magántanári vizsgáját. Kérvényéhez mellékelte az 1917-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelét és publikációs listáját. A Sárospataki Teológiai Akadémia 1949. április 28-án tartott ülésén a döntést a Konvent jogkörére bízta. A Konvent a vizsga letételéhez hozzájárult, azonban arra vonatkozóan, hogy a magántanári cím birtokában taníthat-e tanszéken, a döntést a

³⁴ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Debreceni Egyetem HTK, dékán, 362/1931-32. Debrecen, 1932. febr. 8.).

³⁵ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Ravasz László levele 609-1934. szám, Budapest, 1934. márc. 9.).

³⁶ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Révész Imre levele 746/1933-34. Debrecen, 1934. július 20.).

³⁷ RL A/13 b. A Theológia Választmányának jegyzőkönyve, 1937–1943. VIII. kötet, 1938. jún. 14. 96. pont. idézi Sárai Szabó Katalin (2010).

Zsinat jogkörébe helyezte át.³⁸ 1950. augusztus 8-án, Sárospatakon nyújtotta be magántanári értekezését és szerzett teológiai doktori fokozatot.³⁹ Vágya, hogy teológiai katedrát nyerjen, nem valósult meg.

6. A nőmozgalmakkal kapcsolatos álláspontja

A feminizmus kérdéskörével kapcsolatban leánykörökben elhangzott előadásában fejt ki véleményét. A feminizmus fogalmat használja, ezért ezt a kifejezést használjuk jelen tanulmányban is, habár Kéri Katalinnal értünk egyet a tekintetben, hogy érdemes különbséget tenni a 19. század végén kibontakozó női törekvések és a 20. század elején megjelenő feminizmus között. A feminizmus Kéri értelmezésében keveseket érintő, tartalmában azonban bővebb, magában hordozva a nemek közötti kapcsolatrendszerben bekövetkező forradalom hatásait.⁴⁰ Megállapítható, hogy Victor a nőmozgalmak korai szakaszáról beszél, amikor a feminizmus kifejezést használja. Az anya, feleség, háziasszony feladatkör a korszakban kiegészült a honleányi szereppel, ugyanakkor egyre nagyobb hangsúlyt kapott a nők társadalmi szerepvállalása, mely először az oktatási terek megnyitásában valósult meg, majd a közéleti részvételt is lehetővé tette. A korabeli református sajtó nőképét vizsgálva megállapítható, hogy a református egyház sajátos szemszögből reflektált a nőmozgalomra. A református nőideál a középosztálybeli, az egyházhoz szorosan kapcsolódó lelkész, tanító, értelmiségi és hivatali réteg nőképen alapszik, egyre táguló, de erősen kontrollált tevékenységi körökkel,⁴¹ ugyanakkor a két világháború között a „református” vagy „kálvinista” kifejezés már a hitvalló felekezetiiséget

³⁸ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Kivonat az egyetemes konvent ülésének jegyzőkönyvéből. Budapest, 1949. május 19–20.)

³⁹ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Magántanári értekezés mellékleteként benyújtott önéletrajz. Sárospatak 1950. aug. 8.).

⁴⁰ AMBRUSNÉ KÉRI Katalin (2015): *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon* (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással). Akadémiai doktori értekezés, Pécs. 108. http://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf (letöltve: 2023. 09. 18.).

⁴¹ SÁRAI SZABÓ Katalin (2001): Nőkép a református sajtó tükrében. 1867–1918, In: *Egyháztörténeti Szemle. 2.* https://epa.oszk.hu/03300/03307/00004/egyhaztorteneti_szemle_2001_02_003-034.htm (letöltve: 2024. 01. 19.).

is jelentette a „beleszületettséggel” szemben. Sárai Szabó utal rá, hogy a belmissziói mozgalom tagjai a „keresztyén nő” kifejezést használták, utalva a Krisztust követő, újjászületett életre. Victor aktív véleményformáló a korszakban. Az 1920-as évektől jelentette meg nyomtatott formában is előadásait, sajátos nézőpontból, a tudós, egyedülálló keresztyén nő nézőpontjából (első házasságát 1932-ben kötötte). Ekkorra már a nők művelődéshez és oktatáshoz való joga adott, s habár a női munkavállalás az első világháború alatti és utáni években általánossá vált, az önálló egzisztencia kialakítása még nem jellemezte a nőket. Mivel a református egyházban a női társadalmi szerepvállalással és a nőneveléssel kapcsolatos nézetek ekkor még konzervatívak voltak, ha a megközelítés nem is, de a szerző személye új színfoltnak számított (Novák Olga volt akkoriban a legismertebb hasonló végzettségű és társadalmi státuszú nő). Tanulmányaiban jellemzően a korábbi sajtóorgánumokban, konferenciákon és az egyházi életben vita tárgyát képező tárgyköröket történeti kontextusba ágyazva rendszerezte a társadalmi diskurzus addigi eredményeit, valamint a tanítóképzéshez kötődő mindennapi pedagógiai gyakorlatban felmerülő problémákat igyekezett orvosolni.

Victor Gabriella, habár értette és elismerte a feministák törekvéseit a nők politikai, gazdasági, társadalmi, valamint jogi helyzetének javítására, véleménye szerint a fenti törekvések helyett fontosabb a „női lélekkel” foglalkozni. Úgy vallotta, hogy a lélekben bekövetkező változás hatására a nő sikeresebben meg tud felelni kora igényeinek, mint az emancipációs törekvések eredményeinek segítségével. A nőmozgalmakkal kapcsolatos álláspontját befolyásolták a nyugat-európai hatások, elsősorban angol és német kapcsolatai. Az ideális női vezetőről alkotott véleményét amerikai látogatása után fogalmazta meg. A nyugati, belmissziói munkában néhány évtizeddel előttünk járó egyháztagok, mindenekelőtt Baart de la Faille, a német keresztyén leánydiákszövetség vezetőjének hatására alakította ki a nőmozgalomról alkotott véleményét is, aki szerint a keresztyén nőknek nem szabad kivonniuk magukat a nőmozgalmakból, sőt a keresztyénségből származó nagyobb erkölcsi erőt latba vetve kell a mozgalmak élére állniuk. A nők helyzetével kapcsolatos társadalomtörténeti elemzése *A nő hivatása* című előadásában hangzott el.⁴² A korszak egyházi sajtója jellemzően sokat foglalkozott az egyház erényeivel,

⁴² Nyomtatásban megjelent: VICTOR Gabriella (1926a): A nő hivatása, In: *Krisztus szolgálóleányai*. Kecskemét, Első kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. 3–14.

mely a nőt kiemelte alárendelt szerepéből, s mely a nők vallásosabb buzgalmához vezetett.⁴³ Victor sem távolodott el a korabeli nézettől, nőörténeti vizsgálódásai eredményeként megállapította, hogy a középkor hozta meg a nők számára a társadalmi változást, melyben az egyház kiterjesztette áldásait a nőkre, s ezáltal ők is az üdvösség birtokosává válhattak. Ugyanakkor szembeállította kora egyházi rendjét és az őskeresztyén gyakorlatot. Az első keresztyén gyülekezetek egyik fő erényét abban látta, hogy a nőknek feladatuk volt, aktív résztvevői voltak a közösségnek, a családi teendőkön túl a szegények, betegek gondozásába is bekapcsolódtak. A nők háttérbe szorulásának okait egyrészt az ősegyháztól történő eltávolodásban, másrészt a világi örömök és a szépség megvetésében, a test elhanyagolásában látta, amelynek jelképe a nő zárdába vonulása. Victor számára a szépségkultusz olyan női jellemvonás, amelynek kialakítása a lánynevelés feladata (bővebb kifejtése a következő részben a *Női jellemvonások* című fejezetben). A zárdában élő, a világtól elkülönített nő képe a társadalmi életből kirekesztett nő szimbóluma, aki mély lelki életet él ugyan, de nem hat a világra, s így a közéletre sincs befolyással. Ezen a ponton reflektált arra az egyházi körökben sokak által képviselt gondolatra, hogy a nő elsődleges feladata a család erkölcsi életének biztosítása és a gyermekek vallásos nevelése. Kiemelte a női szerepvállalás fontosságát, a köz- és egyházi életre gyakorolt női hatás szükségességét. Véleménye szerint a reformáció sem mutatott túl a hagyományos női szerepértelmezésen. Kálvinra hivatkozott, aki szerint a nő fő erényei a szemérmesség, az engedelmesség és a háziasság. Bírálta a felvilágosodás korát is, Locke és Rousseau nézeteit, akik szintén csak a családi szolgálatban találták meg az asszonyok helyét. A 19. század végéig „a nő élvezője a műveltségnek, de nem vesz részt tevékenyen annak létrehozásában; a kor szellemi kincseit megszerezheti, de nem gyarapíthatja; hazája sorsáért lelkesül, de rajta változtatni nincs módjában. Hivatása az, hogy anya legyen s hogy megossa férjével most már nemcsak annak anyagi, de szellemi javait is.”⁴⁴ Támogatta a nőmozgalmi törekvések azon eredményeit, melyek lehetővé tették a nők családon kívüli érvényesülését, az egyetemi végzettség megszerzését és a hivatásgyakorlást. Victor szerint belátható, hogy a nők bizonyították a különböző (orvosi, tanári stb.) pályákon való alkalmasságukat. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy nemcsak több jogot vállalnak, de új kötelezettségeket is,

⁴³ SÁRAI SZABÓ (2001).

⁴⁴ VICTOR (1926a), 6.

hiszen ezeken a pályákon a férfiakkal való kemény küzdelem az osztályrészük. Úgy látta, hogy ez a 20. század elejétől kialakuló önálló, mások segítségére nem támaszkodó, a munka világában megedződött új nőtípus a férfiakra jellemző tulajdonságokkal is bír, mint az erő és a bátorság. Sárjai Szabó megállapítja, hogy a társadalmi szerepvállalásból, valamint a munkába állásból következő nőies jellemvonások sérülése gyakori témája a korabeli protestáns sajtónak.⁴⁵ Victor is reflektált a társadalmi vitára, mely a családanya és a karrierért élő nőideál között feszült. Felhívta a figyelmet, hogy a közéleti, hivatásbeli helytállás legnagyobb veszélye, az eldurvulás fenyegeti a nőt, mely végső soron a nőiséget, az érzékenységet és a kifinomultságot törli el, s így a női lelket az önzővé és kíméletlenné válás fenyegeti. Megértette azokat a szülőket, akik féltették leányukat a haladó gondolatoktól, ugyanakkor igyekezett a korszellemnek megfelelő választ adni. A két nőeszmény – a családcentrikus, gyermekeit nevelő anya és a céljaiért élő karrierista – szembeállítását nem tartotta helyes megközelítésnek. E választási kényszer helyett más utat javasolt. Úgy vélte, nem az okoz szerepkonfliktust, hogy egy nő a családban vagy a hivatásban áll-e helyt. A női hivatás a nő természetes hajlamaiból fakad, vagyis akkor tud érvényesülni, ha a munkaköre személyiségével harmóniában van, ha önazonos. „Mi az a lelkiület, ami a nő bármilyen munkáját hivatássá avatja? Mi lehet, ha nem az édesanya lelkiülete; az önfeláldozás. Ez teszi nővé a nőt, ez teszi igazán nőivé bárminemű munkáját [...] Amikor Isten megalkotta a nőt, akkor azt szabta hivatásul, hogy segítőtárs s hogy édesanya legyen. Hogy ne magának éljen és ne magáért, hanem életét másokért áldozza fel. Ezen az örök női hivatáson nem változtathat az idő forгатaga.”⁴⁶ Ebben az értelemben tehát a nő bármely hivatásban megtalálhatja a boldogságát, ha megéli abban az önzetlen, másokért végzett munka örömet. Ezt a felfogást és női részvételt Sárjai Szabó „társadalmi anyaságnak” definiálja, mely szeretetmunka Nyugaton ekkor már a háború, a társadalmi és szociális problémák hatására életre kelt és működött, de hazánkban a belmissziói mozgalomban vált széleskörűvé.⁴⁷

⁴⁵ SÁRAI SZABÓ (2001).

⁴⁶ VICTOR (1926), 10–11.

⁴⁷ SÁRAI SZABÓ Katalin (2010): *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – a belmissziói mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. Doktori disszertáció. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/saraiszabokatalin/diss.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2024. január 20.) 55.

Victor Gabriella ideálja az „önfeláldozó nő”, amely mai szóhasználattal élve legközelebb az altruizmushoz áll. A kifejezést egyébként Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus képviselője egy évvel később megjelent *A református nő lelkivilága* című teoretikus művében is használta. Sebestyén nőideálja a Bibliát naponként olvasó és szolgáló nő. Ez a szolgálat az Isten által rendelt életfeladat betöltése, önfeláldozó és alkotó élet.⁴⁸ Nőképek tehát teológiai antropológiai értelemben megegyezik.

Victor vallotta, hogy ezt a fajta önfeláldozást leginkább Krisztus keresztye alatt értheti és tanulhatja meg az ember. Mivel a keresztyénség az önfeláldozó szeretet vallása, tanítása felé a nő természetes hajlamainál fogva vonzódik. Az ilyen, Krisztustól tanult önfeláldozással dolgozó nőt szívesen követik mások is. Sárai Szabó Gill-re hivatkozva a nők egyházi munkában való térnyerését összefüggésbe hozza a korabeli Jézus-kutatásokkal, melyek eredményeként a női szerepértelmezés is változáson ment keresztül.⁴⁹ Korábban láthattuk, hogy Victor a bibliakörök számára is szívesen választotta az új típusú megközelítést (a Mester jelleme, Jézus Krisztus tanítási és nevelői módszerei). Saját kutatásait a *Jézus, a legnagyobb tanítómester* című munkájában összegezte 1958-ban.⁵⁰

A korszak nőideáljának szereptartalmai egyrészt bővülnek és egyre nagyobb felelősséget rónak a nőkre (önálló egzisztencia, művelődés, társadalmi és egyházi megjelenés), ugyanakkor a református nőideál hordozta a hagyományos kálvini normákat (férjének és családjá szolgálatnak alárendelt művelt nőt, aki gondoskodik a család erkölcsi életéről és a gyermekek vallásos neveléséről). Victor ezt a szerepértelmezést sajátos helyzetéből adódóan előadásaiban, később tudományos írásaiban is tágitja, hiszen magánéletében sem töltötte be maradéktalanul ezt a református nőideált. Kétszeri válása és gyermektelensége miatt – naplói tanúsága alapján – sok lelki vívódásban volt része. Írásban fennmaradt imádságai tükrözik a gyermektelenség miatti fájdalmát és a hagyományos női szerepértelmezés elleni berzenkedését. Két sikertelen házassága után önálló, független, tudós nőnek definiálta magát, és felhagyott az ideális családmodell megvalósítására való törekvésével. Naplórészletei, imái azonban nem a dekadenciáról árulkodnak, sokkal inkább a rossz választás, a férjhezmeneteli vágy, a meggondolatlan döntés következményeiről. Mégsem rendelte magát alá a korabeli elvárásoknak és a családi mintának, saját boldogsága

⁴⁸ SEBESTYÉN Jenő (1927): *A református nő lelkivilága*. I–III. Budapest, Sylvester. 168.

⁴⁹ SÁRAI SZABÓ (2010), 56.

⁵⁰ VICTOR Gabriella, Vásárhelyiné (1958): *Jézus, a legnagyobb tanítómester*. Budapest, [k. n.].

érdekében vállalta házasságai felbontását. Első férje leginkább háziasszonyi szerepben kívánta látni, amire Victor Gabriella személyiségénél fogva nem volt alkalmas, ugyanakkor intellektuális partnerét sem találta meg benne. „Főleg szellemi lény vagyok. Az időmet sokszor sajnálom az anyagi dolgoktól és a házi munkától. Vannak nagyobb képességeim ennél. Nem az én érdemem, de így van. Viszont ma is kisgyermekkel álmodtam. Anya rejtőzik bennem. Én Istenem, a te kezében lehetek valami, én magam elhibáznám!”⁵¹ A házasság bontását férje kezdeményezte, a válási dokumentumokban a „válásban bűnös” fél megnevezésénél is ő szerepel. Második házasságáról és a válás okáról nem sokat tudunk meg. Victor önéletrajzában a „szerencsétlen házasság nagy próbájaként” említi, melynek a „felszabadulás vetett véget”.⁵² Victor Sári Szabó értelmezésében ahhoz a női generációhoz tartozott, amely már élt az elődök által megteremtett javakkal és tapasztalatokkal, de szükségszerűen konfrontálódott annak elvárásaival és értékrendjével.⁵³ A belmissziói munkában végzett aktív szerepvállalás személyes életükben is egyfajta emancipációhoz vezetett, azonban céljuk nem a világi értelemben vett önmegvalósítás volt, hanem az egyház által elfogadott sajátos cél, így ezt a folyamatot „normakövető emancipációnak” nevezi.⁵⁴ Victor Gabriella 1952-ben, 61 éves korában kötött harmadszorra házasságot Vásárhelyi László vegyész mérnökkel, akiben megtalálta a korábban vágyott lelki társat. Gyermek nem született. A feminizmussal kapcsolatos felvetések kapcsán saját szavaival így összegezzük gondolatait: „Az igazi nőnek mindig vannak jogai, mert a kötelességet tekinti legnagyobb jogának – és ha újabb jogokat kap, azokban mindig szent kötelességet lát.”⁵⁵ Victor Gabriella buzdított mind a családban betöltött szerep boldog megélésére, mind a nők előtt megnyíló új hivatások betöltésére, mert „A nő önfeláldozó szeretete nyomában hit támad és reménység.”⁵⁶

⁵¹ Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (naplórészlet).

⁵² Ráday Levéltár, C/147, 1. doboz (Magántanári értekezés mellékleteként benyújtott önéletrajz. Sárospatak 1950. aug. 8.).

⁵³ SÁRAI SZABÓ (2010), 253.

⁵⁴ I. m. 72.

⁵⁵ VICTOR (1926), 13.

⁵⁶ I. m. 14.

Felhasznált irodalom:

- A jövőbe mutató reformátor – Kálvin – évforduló. A Confessio körkérdése: Mit jelentett a kálvinizmus a magyar nép és az egyes ember számára a történelem folyamán, és mit jelenthet ma? In: *Confessio*. X. (1986). 4. 20.
- AMBRUSNÉ KÉRI Katalin (2015): *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*. Akadémiai doktori értekezés, Pécs. http://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).
- BAKONYI Hugó (1918): A gyermeknyelvi szókincs fejlődése, In: *A gyermek: A Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönye*. 12. 8. 337–382.
- BALLAI Károly (1932): *Nagy László élettörténete. Nagy László emlékére*. Budapest, Magyar Gyermektanulmányi Társaság Nagy László Emlékbizottsága.
- BÉKEFY Lajos (2008): „Az egyháznak kell az emberekhez mennie!” Kétszáz éve született a szociális protestantizmus atyja, Johann Hinrich Wichern, In: *Evangelikus Élet* 5. <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2008/05/081> (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).
- DALLOS Eszter – LAKATOS Éva (összeáll.) (2018): *A magyar sajtó lelőhelyjegyzéke 1850–1952. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a magyar és külföldi könyvtárakban*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/18900/18916/18916.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.).
- FARKAS Sándor (szerk.) (1909): *A Budapesti VI. Kerületi Állami Tanítónőképző Intézet Értesítője 1908–1909*. Budapest, Hungária Könyvnyomda.
- (szerk.) (1910): *A Budapesti VI. Kerületi Állami Tanítónőképző Intézet Értesítője 1909–1910*. Budapest, Hungária Könyvnyomda.
- HOSSZÚ Gyula: *Victor István*. Interjú. (utolsó megtekintés dátuma: 2023.09.18.) https://portal.kre.hu/images/életutinterjuk/victor_istvan_életutinterju.pdf.
- NAGY László (1982): *A gyermek érdeklődésének lélektana*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- ÖLLÖS Sarolta (szerk.) (1922): *A Kecskeméti Református Tanítónőképző Intézet Értesítője az 1921–22 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház.
- (szerk.) (1924): *A Kecskeméti Református Tanítónőképző Intézet Értesítője az 1923–24 iskolai évről*. Kecskemét, Kecskeméti Református Egyház.
- PÁSTHY Károly (szerk.) (1920): *A Kecskeméti Református Tanítónőképző Intézet I. Értesítője az 1918–19 és 1919–20 iskolai évről*. Kecskemét, Református Egyház.

- PÜSÖK Sarolta (2023): A nők teológiai képzésének első száz éve Kolozsváron, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2023/2. 131–156. DOI: 10.24193/subbtref.68.11.09 (utolsó megtekintés dátuma: 2024.02.28.).
- SÁRAI SZABÓ Katalin (2001): Nőkép a református sajtó tükrében. 1867–1918, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 2.
https://epa.oszk.hu/03300/03307/00004/egyhaztorteneti_szemle_2001_02_003-034.htm (utolsó megtekintés dátuma: 2024.01.19.).
- (2010): *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – a belmissziói mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. Doktori disszertáció.
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/saraiszabokatalin/diss.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2024. január 20.).
- SEBESTYÉN Jenő (1927): *A református nő lelkivilága*. I–III. Budapest, Sylvester.
- SÍPOS Ete Álmos (2008): „Kérjétek az aratás Urát!” *Forgács Gyula (1879–1941) a magyar református belmisszió úttörője*. Budapest, KRE – Harmat.
- SZABÓ IMRÉNÉ SZABÓ Éva (2007): *Süt a nap!* Budapest, Open Art Kiadó.
- VICTOR Gabriella (1913): A magyar nyelv Amerikában, In: *Magyar Nyelvőr*. 42. 10. 466–468.
- (1917): *A gyermek nyelve. A gyermeknyelv irodalmának ismertetése főként nyelvészeti szempontból*. Nagyvárád, Béres és Held.
- (1925): *A keresztyén családi nevelés*. Tahitótfalu, Sylvester Könyvnyomda.
- (1926a): *A nő hivatása*, In: *Krisztus szolgálóleányai*. Kecskemét, Első kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. 3–14.
- (1926b): Modern keresztyén női típusok. A Kecskeméti Protestáns Egyesületben 1920-ban elmondott előadás, In: *Krisztus szolgálóleányai*. Kecskemét, Első kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. 15–27.
- (1942): A gyermek lelki életének első megnyilvánulásai, In: *A fecske*. 24. 8. 2–5.
- VICTOR Gabriella, Fehérné (1936): *A gyermek imádsága. Gyermeklélektani tanulmány a 12 éven aluli gyermekek vallásának köréből, pedagógiai vonatkozással*. Debrecen, Városi Nyomda.
- VICTOR Gabriella, Vásárhelyiné (1958): *Jézus, a legnagyobb tanítómester*. Budapest, [k. n.].
- VICTOR János (összeáll.) (1901): *Hozsanna! Énekeskönyv. Vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára*. Budapest, Vallásos Iratokat Terjesztő Társaság.
- (²2003): *Az egyház bűnei* (1945). *Egyházi életünk válsága* (1948). Budapest, Traktátus Kiadó (reprint, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója).

Levéltári források

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/147 Vásárhelyiné Victor Gabriella iratai, (a továbbiakban Ráday Levéltár, C/147) a dokumentumok időbeli sorrendjében:

Ráday Levéltár, C/147 1. doboz (Muraközy Gyula: Lelkeszi bizonyítvány. 213/1929. Kecskemét, 1929. aug. 2.).

C/147 1. doboz (Bizonyítvány az első lelkészképesítő vizsgálatról. Az Erdélyi Egyházkerületi Theológiai Fakultásának Igazgatósága, 1930. szept. 26.).

C/147 1. doboz (Ravasz László levele 3309-1930. szám, Budapest, 1930. nov. 3.).

C/147 1. doboz (Debreceni Egyetem HTK, dékán, 362/1931-32. Debrecen, 1932. febr. 8.).

C/147 1. doboz (Ravasz László levele 609-1934. szám, Budapest, 1934. márc. 9.).

C/147 1. doboz (Révész Imre levele 746/1933-34. Debrecen, 1934. július 20.).

C/147 1. doboz (Kivonat az egyetemes konvent ülésének jegyzőkönyvéből. Budapest, 1949. május 19–20.).

C/147 1. doboz (Magántanári értekezés mellékleteként benyújtott önéletrajz. Sárospatak 1950. aug. 8.).

C/147 1. doboz (naplórészlet é. n.)

KREL III/1. Iktatott iratok 1926–1930. 5/53. (Dunamelléki Victor Gabriella iratai, 1. Református Püspök levele a Kecskeméti Református Egyházközség Elnökének (3309-1930. sz.).